

14-18. Beelden vertellen

Monument voor de Herdenking – (30)

(Monument voor de inwoners van Elsene gestorven op het ereveld)

Praktisch

- Adres: Gedachtenissquare – 1050 Elsene [plan](#)
- Bereikbaarheid: Bus 71 – halte Elsene Vijvers
- Voor een optimale leesbaarheid, niet u de bundels best samen links in de uiterste bovenhoek.

Inhoud

- De juiste antwoorden bij de observatiefiches zijn aangeduid in het blauw.
- Je vindt bijkomende vragen in een kadertekst om samen met de leerlingen mondeling te overlopen.
- Na de oefeningen vind je bijkomende informatie om met je leerlingen op bepaalde thema's dieper te kunnen ingaan.
- Het staat je natuurlijk vrij om enkel deze informatie te selecteren die je het meest bruikbaar acht voor jouw leerlingen. Het belangrijkste is om de leerlingen er toe te brengen het monument grondig te observeren.

Thema's die aan bod komen

- De verschillende gedaantes van de allegorie.
- Het uniform van de soldaten.
De houding van de martelaar

In de buurt van...

- *Monument voor de Helden van de Luchtvaart gevallen tijdens de oorlog – (21)*
- *Monument voor luitenant-generaal Dossin de Saint-George – (32)*
- *Monument voor de officieren, onderofficieren, brigadiers en veldwachters gesneuveld voor de wet en het vaderland – (33)*

Je vindt onze observatiefiches op <https://www.erfgoedklassen.brussels/lesmateriaal/14-18-beelden-vertellen/>

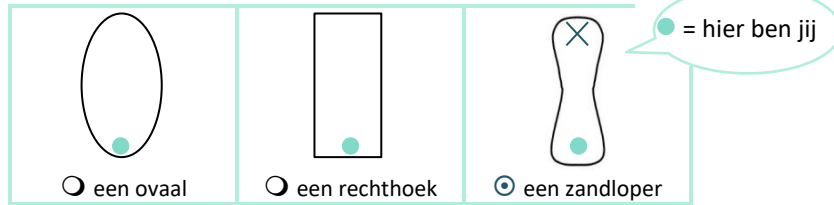

Monument van de Herdenking - Elesene

De omgeving van het monument

1) Start je observatie van het monument aan het kruispunt van de Gulden-Sporenlaan en het Gedachtenissquare.

- Welke vorm heeft de zone waarin het monument zich bevindt?

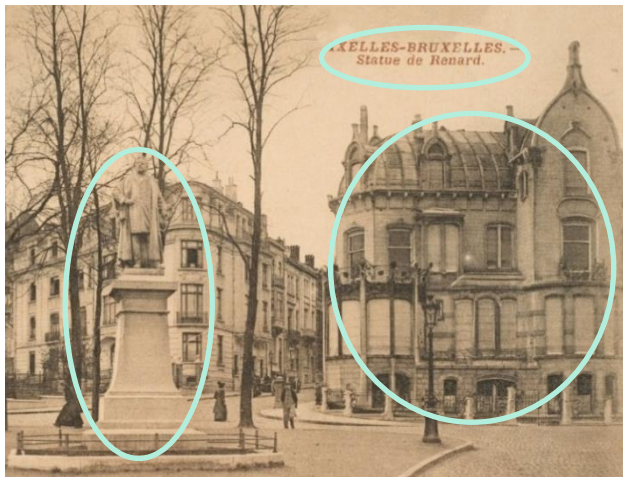
- Teken een kruis waar het monument zich bevindt op de bovenstaande vorm die je hebt uitgekozen.
- Neemt het monument de hele breedte in van het plein? **JA** / NEE

2) Draai je om richting Macaulaan. Daar zie je een buste.

Welke persoon stelt deze buste voor? **Albert I**

Ga dichterbij het monument.

3) Observeer goed deze foto uit het begin van de 20ste eeuw. Ja, dit is dezelfde plaats! Omcirkel op de foto alles wat veranderd is.

4) Kijk eens goed. Welke beschrijvingen passen bij dit monument?

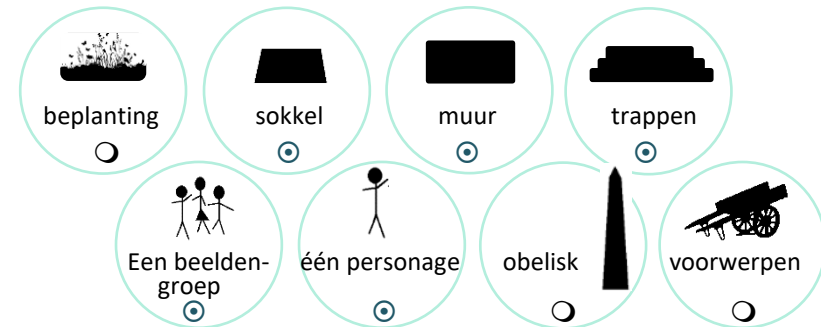
- We kunnen het al van ver zien. Het ligt een beetje verstopt.
- We kunnen er rond wandelen. Het hoort bij een gebouw.
- Het is de bedoeling om het langs de voorkant te bekijken. Het kan van alle kanten gezien worden.*
- Er is een bloemenperk aangelegd. Er zijn veel bomen en ander groen rond het monument.

*Op de achterzijde van het monument staan opschriften, hoewel de belangrijkste informatie gegeven wordt langs de voorzijde. Beide antwoorden zijn dus correct.

Komt het monument volgens jou mooi tot zijn recht in deze omgeving? **JA** / NEE

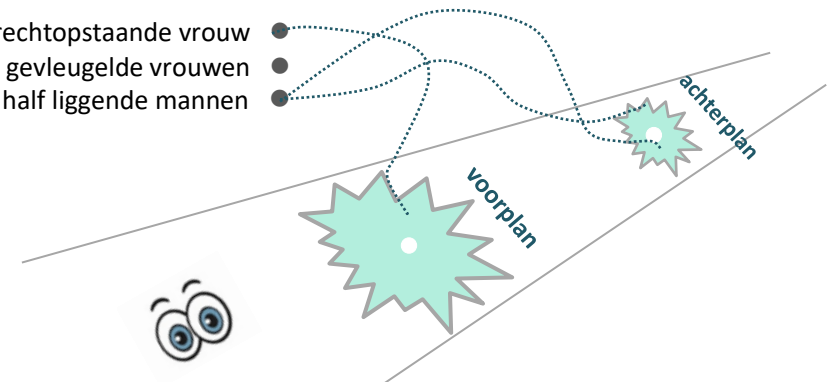
De vorm en samenstelling van het monument

1) Kruis alle elementen aan die je terugvindt op dit monument.

2) Het monument is in twee delen op te splitsen: een voorplan en een achterplan. Verbind de personages met hun juiste plaats.

- rechtopstaande vrouw
- gevleugelde vrouwen
- half liggende mannen

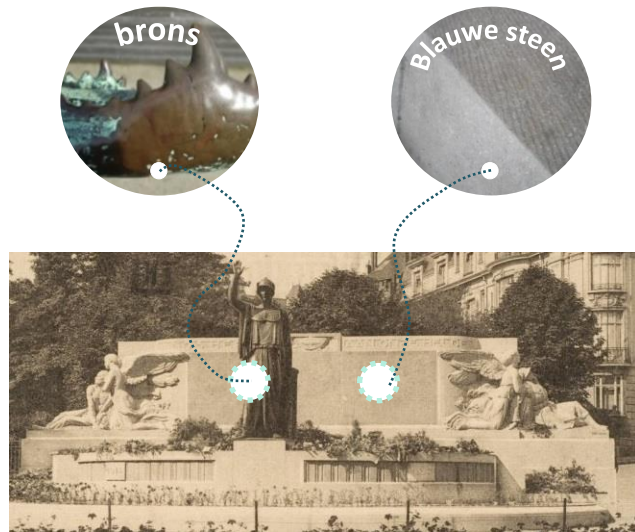

3) Kruis aan. Het monument is/heeft...

☒ symmetrisch	☐ asymmetrisch
☒ horizontaal	☐ verticaal
☐ uit één stuk gemaakt	☒ uit meerdere stukken samengesteld
☒ diepte	☐ weinig diepte
☒ gemakkelijk te benaderen	☐ niet benaderbaar

De materialen

1) Er zijn twee materialen gebruikt voor het monument. Verbind het juiste materiaal met het detail op de foto.

- Welke kleur heeft de steen? grijs
- Uit welke kleuren bestaat brons? groen, bruin, zwart, grijs, goudachtig,...

Mondeling

Waarom werkte men met deze twee verschillende materialen? **Zo creëer je een kleurencontrast en wordt het centrale personage benadrukt, want het komt duidelijk los van de achtergrond in steen.**

De opschriften

- 1) Aan wie is het monument gewijd? Kijk eens goed op de muur.
- 2) Het is een herdenkingsmonument voor... helden
- 3) Je kan datums terugvinden. Naar welke gebeurtenissen verwijzen ze?
 - de Franse revolutie
 - de Eerste Wereldoorlog
 - de onafhankelijkheid van België
 - de Tweede Wereldoorlog
- 4) Zoek naar de drie onderstaande opschriften.
Gevonden? Kijk goed waar ze staan en de woorden die erbij gevoegd zijn.

Mondeling

- Wie zijn deze helden? Welke andere inscripties vind je op de achterkant van het monument? **Namen van overledenen, in alfabetische volgorde + de soldaten van de Eerste Wereldoorlog samen, en die van de Tweede samen.**
- Zoek de vrouwen! Tip: bij hen vind je ook een voornaam. Je vindt ze vooral bij de Tweede Wereldoorlog (Villers Simone, Mondo Angèle, Vandeweyer Marguerite) De twee eerste namen waren vrouwen die actief waren bij het verzet. Voor de Eerste Wereldoorlog vinden we de naam ' Miss Cavell' ».

Het personage op de voorgrond

1. Dit personage staat in het midden maar het valt ook op doordat het...

- groter is dan de rest
- in een ander materiaal is gemaakt
- wordt belicht
- zelfs groter is dan een echt persoon

Het personage is...

- een man
- een vrouw

...en draagt kledij...

- uit de tijd van de oorlog
- uit de oudheid

Het hoofd is gericht naar...

- omhoog
- de horizon
- de grond

Op het hoofd zie je...

- een hoed
- een helm
- een sluier

De rechterhand lijkt ons...

- te groeten
- weg te jagen

Het is...

- jong
- volwassen
- oud

Haar lichaam is...

- stabiel (stil)
- in beweging

► Dit personage lijkt eerder....

- triestig
- opgewekt
- serieus
- zonder uitdrukking
- fier
- ongelukkig
- in pijn
- angstig
- ernstig

2. Deze vrouw stelt geen gewone mens voor. Ze symboliseert bepaalde waarden. De voorwerpen die ze bij heeft, geven jullie enkele tips.

- Haar linkerhand rust op een...

- een pijlenkoker, gebruikt door een jager

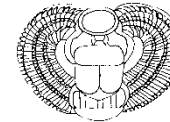
- een bundel takken, symbool voor de rechter

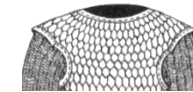
- een bezem, gebruikt door een toverheks

► Waarnaar verwijst dit? jacht rechtvaardigheid tovenarij

- Op haar borst draagt zij...

- een borstschild zoals de farao's

- een wapenuitrusting van de oude Romeinen

- een slavenketting

► Waarnaar verwijst dit? de macht de oorlog de slavernij

- Zij draagt een soldatenhelm.

- Welk dier herken je op de helm? [een leeuw](#)

- Voor welk land staat dit dier symbool?

- Duitsland
- België
- Frankrijk

➡ Waar staat deze figuur dan voor, denk je?

- de oorlog
- het vaderland
- rechtvaardigheid

Als ze zou kunnen spreken, wat zou ze kunnen zeggen?

Kom eer brengen aan onze helden.

Voorbijganger, wacht even!

Neem de tijd om je de oorlog te herinneren.

De personages aan de zijkanten

Observeer de stenen personages op de uiterste zijden. Op het eerste zicht gelijken ze erg op elkaar. De twee mannen zijn oorlogshelden. We gaan ze verder ontdekken.

1. Verbind elk zinnetje met de groep waarop het van toepassing is.
2. Onderlijn dan de zinnetjes die voor de twee groepen van toepassing zijn.

Je ziet een man en een vrouw.

De vrouw draagt kleding uit de oudheid.

- De vrouw draagt kleding uit de tijd van de oorlog.
- De vrouw staat rechtop.

De vrouw zit op haar knieën

- De man ligt helemaal neer.

De man ligt half neer.

De vrouw heeft vleugels, zoals een engel.

- De man is half naakt.
- De man draagt het uniform van een soldaat.
- De man draagt een gewone broek, als een burger.
- De man steunt op zijn hand.
- De man valt niet dankzij de knie van de vrouw.
- De engel ondersteunt het hoofd van de man.
- De engel kijkt naar de man.
- De engel kijkt naar boven.
- De man heeft zijn ogen gesloten.
- De vrouw legt haar hand op die van de man.
- De man draagt ketens.
- De vrouw draagt een laurierkrans

Mondeling

Nu de leerlingen de twee beeldengroepen hebben geobserveerd, kan je verder gaan in de interpretatie.

- Waarin verschilt de uitdrukking van de twee mannen? De soldaat is dood (gesloten ogen, hangende hand, hoofd en lichaam ondersteund door de engel). De andere man, de burger, leeft. Welke uitdrukking kunnen we verder nog in zijn blik lezen? Wilskracht? Weerstand? Alleszins geen lijden of wanhoop.
- Toch heeft de burger geleden. Hij ligt half neer, omdat hij geen kracht meer heeft om zich recht te houden. Hij draagt weinig kleren en ketens. Waarom ketens? Dit verwijst naar gevangenis, onderdrukking en slavernij.
- Ook de twee engelen hebben een verschillende houding. Wat lijkt de linker engel te doen? Hij troost de man, brengt hem tot rust. Hij kijkt hem met zachtheid aan, legt haar hand op de zijne, lijkt wel zijn haren te strelen.
- Welk attribuut verschilt bij de twee engelen? De rechter engel draagt een laurierkroon. Troost zij de soldaat? Nee, want hij is dood. Haar rol is om hem mee naar de hemel te nemen. Haar blik is dan ook omhoog gericht en zij houdt het hoofd van de soldaat vast, alsof ze het aan de hemel wil tonen.
- Dood of levend, hoe worden de twee mannen voorgesteld? Als helden (tip: zie het opschrift).

Het uniform van de Belgische soldaat

1. Wat maakt deel uit van de uitrusting (uniform) van de Belgische soldaat?
- Duid bij de foto's aan welke elementen je kan terugvinden op het monument.
 - Geef nu de nummertjes bij elke foto een plaats op de tekening onderaan.

broodzak (1)

gamel (2)

beenkappen (3)

schop (4)

rugzak met opgerold deken (5)

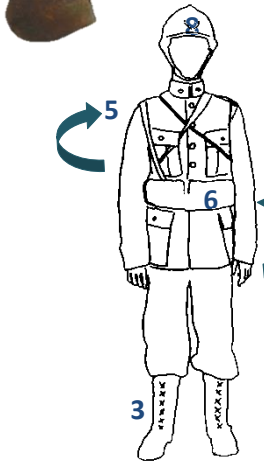
patronentas (6)

sjako (hoge klephoed) (7)

Adrian helm(8)

De symbolen

- 1) Centraal bovenaan de wand kan je een wapenschild herkennen. Van welke gemeente?

Elsene

Oudergem

Brussel

2. Aan de zijkanten naast de gevleugelde vrouwen zie je bladeren.

- Duid aan welke bladeren je kan terugvinden op het monument.
- Verbind ze met de juiste beschrijving.

laurier

palm

papaver

eik

De boom die me draagt symboliseert kracht, gezondheid en **uithouding**.

Mijn fruit produceert opium, een bedwelmende drug. Ik symboliseer eeuwige **slaap** en doe de dood **vergeten**.

Je kan me gebruiken om koelte toe te wuiven maar ik symboliseer ook de overwinning voor veel **helden en martelaars**.

Je kan me als een kroon op het hoofd dragen. Ik sta voor de **roem en de overwinning**. Van mij komt de uitspraak 'iemand lauweren'.

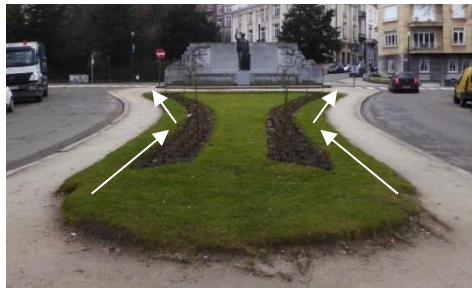
Mondeling

- Welk (boom)blad sluit aan bij welke held? **De laurier met de soldaat en de burger met de eik.**
- Waarom juist deze associatie? **De burger wordt gezien als degene die veel leed, maar bleef weerstand bieden, de soldaat als degene die stierf om de overwinning aan het vaderland te kunnen geven.**
- Welk gevoel wil dit monument opwekken bij de voorbijganger? Om deze vraag te beantwoorden, kan aan je leerlingen reeds wat woordenschat meegeven: angst, vreugde, fierheid, medeleven, haat, verdriet...

De omgeving van het monument

Het *Monument voor de Herdenking of Monument voor de inwoners van Elsene gestorven op het ereveld* werd op 19 juli 1926 ingehuldigd. Vanaf 1903 stond hier oorspronkelijk het beeld van geoloog en natuurkundige Alphonse Renard. In 1926 werd dat beeld verplaatst naar een plek vlakbij, tegenover de Koningstuin. De plaatsing van het *Monument voor de Herdenking* gaf meteen ook de huidige naam aan het plein: Gedachtenissquare. Zo werd ook de bedoeling van het plein duidelijk, namelijk herdenken.

Het monument neemt een belangrijke plek in op het plein. Het plein zelf heeft de vorm van een zandloper. Vanuit het midden opent het zich terug in de richting van het monument, zoals een waaier. In de zomer versterken kleurrijke bloemperken dit perspectief. Deze vorm trekt de blik van de voorbijganger naar het monument. Ook de centrale positie, tussen twee Elsense vijvers, en zijn proporties benadrukken het belang van het monument.

Vorm en samenstelling van het monument

Het monument is samengesteld uit verschillende delen. De opdeling in een voor- en een achterplan, verleent het een eigen karakter. Op het voorplan zien we in het midden van een gebogen muurtje een bronzen beeld. Op het achterplan verrijst een hoge muur die aan weerskanten begrensd wordt door stenen beeldengroepen. Op deze muur kan de bezoeker de talloze inscripties lezen, want het is een monument dat ons uitnodigt het te betreden via de twee trappen.

Elk deel van het monument vertelt ons een stukje van een verhaal. Wanneer we deze stukjes samenbrengen, en zo het geheel van het monument 'lezen', krijgen we het hele verhaal. Dankzij de horizontale compositie en symmetrie is het een erg uitgebalanceerd monument.

De materialen

Het monument is uitgewerkt in blauwe steen, behalve het centrale personage. Dat is gerealiseerd in brons, een legering van koper en tin. De natuurlijke kleur van brons is goudbruin, maar omdat het materiaal onderhevig is aan vocht en CO₂, oxideert het koper en krijgt het een groen-grijze kleur met zwarte plekken. Brons wordt daarom vaak beschermd met een patine. Deze patine kan gekleurd zijn. Dit standbeeld werd bijvoorbeeld recentelijk gerestaureerd met een groenachtige patine die zou moeten overeenkomen met de oorspronkelijke kleur.

natuurlijke
kleur van
brons

in 2014

na de
restauratie

Voor meer gedetailleerde informatie over brons(gieten), kan je onze pedagogisch dossier nr.2 '14-18. Beelden vertellen' raadplegen op onze website.

De opschriften

Het monument is opgericht ter ere van de gesneuvelde inwoners van Elsene, zowel soldaten als burgers. Terwijl in Frankrijk monumenten vaak enkel hulde brengen aan soldaten, worden op de Brusselse monumenten ook vaak burgers afgebeeld. Dit komt omdat Brussel en haar burgers vier jaar lang geleden hebben onder de Duitse bezetting. Ontbering, opeisingen, pesterijen en strenge straffen (zie pedagogisch dossier nr.1, '14-18. Oorlog op tablets') was hun deel. Sommige burgers pleegden ook actief verzet tegen de bezetter. Zij werden in die tijd 'patriotten' genoemd.

Op de muur is een lijst met namen gegraveerd van slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog. Er staat één vrouw tussen, Edith Cavell. Zij was de directrice van een verpleegsterschool. Ze hielp soldaten naar Frankrijk te vluchten, waar zij zich terug bij het leger konden vervoegen. Zij werd opgepakt en gefusilleerd op 12 oktober 1915 (zie pedagogisch dossier nr.2, '14-18. Beelden vertellen').

Net zoals bij een groot deel van de herdenkingsmonumenten, zijn er later opschriften toegevoegd met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog. De lijst werd

dus aangevuld met nieuwe slachtoffers, waardoor het een herdenkingsmonument wordt voor de twee wereldoorlogen.

Boven de namenlijst zien we het wapenschild van de gemeente Elsene, opdrachtgever van het monument. Het motief stelt een els voor, een verwijzing naar de bomen die hier rond de vijvers stonden en die mee de naam van de gemeente bepaalden : Els-ene.

Andere opschriften, onthullen ons de makers van het monument:

- Het bronzen standbeeld werd uitgevoerd door Elsenaar Charles Samuel (1862-1938), die nog drie andere monumenten voor de Eerste Wereldoorlog realiseerde. Hij maakte ook het monument voor Charles De Coster dat je met je leerlingen aan de andere kant van de vijver kan ontdekken, ter hoogte van het Flageyplein.
- De beeldhouwwerken in blauwe steen werden ontworpen door Marcel Rau (1887-1966).
- De muur in blauwe steen met de opschriften werd gerealiseerd door het marmerbedrijf Émile Beernaert, dat in Elsene werd opgericht in het begin van de twintigste eeuw.

Het centrale personage

Op het voorplan wordt het bronzen personage benadrukt. Het is centraal geplaatst, gerealiseerd in een ander materiaal en stijgt boven de rest uit. Het is bovendien groter dan een natuurlijk persoon.

Het vrouwelijk personage wordt uitgebeeld als een officier uit de oudheid. Ze draagt een gedrapeerd kledingstuk met bovenaan een borstschild en de linkerhand rust op een voorwerp dat lijkt op een bundel takken.

In het oude Rome droegen lictoren, een soort dienaren van hoge ambtenaren, stokken van de iep of de berk, die gewikkeld waren rond een hakbijl en samengehouden werden door een leren riem. Deze bundel of *fasces* is het symbool van de rechtsmacht. Het werd gebruikt voor lijfstraffen (met de stokken) of onthoofding (met de bijl). In dit geval is de bijl niet afgebeeld en wijst het enkel

op lijfstraffen. De *fasces* symboliseren meestal recht en rechtvaardigheid. Men vindt deze afbeeldingen dan ook vaak terug in gerechtshoven

De kunstenaar beeldt hier geen doordeweekse vrouw af. De antieke kledij en het tijdloos gezicht waar ook geen emotie op af te lezen valt, maken haar tot een allegorie, een fysieke representatie van een abstract idee. Met attributen zoals de *fasces*, de helm met de Belgische leeuw en het borstschild, is dit een allegorie voor het vaderland (waarvoor de hier geëerde mensen sneulden), de oorlog en de rechtvaardigheid.

De beeldengroepen langs de zijkanten

Ook de twee gevleugelde vrouwelijke personages zijn allegorieën. Hun gedrapeerde kledij gaat terug naar de oudheid en verleent de indruk van tijdloosheid. Ze zijn een beetje groter dan de mannen. Ze slaan hun armen uit om burgers en soldaten gerust te stellen en te ondersteunen. Deze beelden evoceren moederfiguren of engelen en stralen medeleven uit. De moederfiguur bekommert zich over de burger. De engel, als link tussen hemel en aarde, begeleidt de dode soldaat.

De twee mannelijke personages stellen elk een bepaald heldentype voor. Het linkse personage met de ontblote torso en de broek van een burger draagt kettingen aan de polsen. Hij heeft geen schoenen aan. Hij wordt voorgesteld in een zittende houding. Zijn rug en zijn hoofd worden beschermd door de gevleugelde vrouw. Zijn ernstige blik en gefrontste wenkbrouwen geven zijn wil aan om te volharden, terwijl de blik van de vrouw tederheid en medeleven uitdrukt. Waarom is de man geketend? Gaat het om een actieve verzetsheld of om een eenvoudige burger die een slechte behandeling van de bezetter onderging? Op symbolische wijze vertegenwoordigt hij de hele bevolking die vier lange bezettingsjaren moest ondergaan. De engelvrouw troost en ondersteunt zo de hele lijdende bevolking met een meelevende houding en zachte blik.

Het mannelijk personage aan de rechterkant is een soldaat. Zijn gesloten ogen en de houding van zijn lichaam, dat ondersteund wordt door de vrouw, geven aan dat hij bewusteloos of dood is. Zijn zwaar gefronste voorhoofd kan wijzen op langdurig lijden. De engelvrouw kijkt hem niet aan, maar richt haar blik naar de hemel. Ze richt ook het soldatenhoofd richting hemel, alsof ze hiermee aanwijst dat ze samen zullen vertrekken. Ze draagt een laurierkrans, symbool voor de overwinning, of hier eerder – gezien de context – de opoffering van de soldaat voor de overwinning.

Hoewel de twee mannelijke personages helden voorstellen, zoals de opschriften aanwijzen, zijn zij niet in een rechte of heldhaftige houding afgebeeld. Ze geven het lijden van het martelaarschap weer.

Het uniform van de soldaat

De soldaat is herkenbaar aan zijn uniform en de accessoires die door de beeldhouwer zeer waarheidsgetrouw worden weergegeven. Los van dit realisme vervullen deze accessoires de rol van symbolen. Ze stellen het overleven van de soldaat voor. De rugzak bevat al wat hij bezit. Schoensmeer en naaibenedigdheden bijvoorbeeld dienen om zijn materiaal te onderhouden. Deze zak is letterlijk zijn huis. We zien ook een geweer en een patronentas. Die laten de soldaat toe om zich te verdedigen. En met het deken, de beenkappen en de schop kan hij zich beschermen.

Vanaf 1915 zijn al de soldaten uitgerust met een 'adrian helm'. Deze metalen helmen waren een veel betere bescherming tegen bijvoorbeeld bajonetstoten, dan de hoofddeksels uit gekookt leer die voordien werden gebruikt. De hier uitgebeelde soldaat draagt de uitrusting van na de hervorming van 1915. Die zorgde ervoor dat het uniform beter was aangepast aan de realiteit van een moderne oorlog.

De symbolen

De flora op de beeldhouwwerken is niet louter decoratief. Op de helm van het centrale personage, alsook rechts op het achterplan in het haar van de engelvrouw en aan haar voeten, vind je laurier. Dit symboliseert de overwinning, de glorie en de onsterfelijkheid. De boodschap is duidelijk: de rechtvaardigheid triomfeert, de eeuwige glorie gaat naar de soldaten die hun leven lieten voor het vaderland.

De eikenbladeren aan de linkerzijde van het monument staan voor stevigheid, kracht, het vermogen om weerstand te bieden. Ze worden in verband gebracht met de burgers. De eik benadrukt het burgerverzet tegen de onderdrukking van de bezetter.

Deze twee florale motieven vind je op veel monumenten en graven terug.

Bibliografie

- BEL-MEMORIAL, *Site ter nagedachtenis van degenen die hun leven voor hun land gegeven hebben*: <http://www.bel-memorial.org/>
- *Gedachtenissquare*, Inventaris van het bouwkundig erfgoed van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest:
<http://www.irismonument.be/nl.Elsene.Gedachtenissquare.html>
- Hainaut (M.) et Bovy (Ph.), *Les statues ixelloises*, Gemeente Elsene, Brussel, 1998: <http://www.ixelles.be/site/downloads/publications/histoire-1.pdf>
- Van Ypersele (L.) et S. Claisse (S.), *La mémoire de 1914-18 à Bruxelles in Bruxelles en 14-18 : la guerre au quotidien*, Cahier de La Fonderie nr. 32, La Fonderie, Brussel, 2005, pp. 59-65.

Colofon

Redactie en iconografische opzoekingen

Stéfane Antoine, Catherine Balau, Nathalie Curinckx, Céline Debatty, Charlotte-Amalie Gillissen, Annabelle Nuyttens, Isabelle Ledoux, Hans Vandecandelaere: *Erfgoedklassen en Burgerschap, vzw Paleis van Keizer Karel*.

Coördinatie

Elisabeth Gybels: *Erfgoedklassen en Burgerschap, vzw Paleis van Keizer Karel*.

© Verantwoordelijke uitgever

Stéphane Demeter, vzw *Paleis van Keizer Karel*.

Met dank aan

Erfgoedklassen en Burgerschap dankt Robin Van Damme, stagiair tijdens de ontwerpfase van de fiches, voor zijn diepgaande kennis over het onderwerp.

Datum: oktober 2014 – herwerkt juni 2017